

Evaluatie van sportstimuleringsprogramma's 'nieuwe stijl'

De sportkennismakingsmappen van de SLO zijn op een bepaalde manier opgebouwd.

De vraag die in dit artikel centraal staat is: "Is sportkennismaking via de 'doorgaande leerlijn' zoals ontwikkeld door SLO effectiever dan de traditionele vorm van sportkennismaking?" Om die vraag te kunnen beantwoorden wordt ingegaan op de vraag hoe je eigenlijk kunt vaststellen of een programma 'werkt'. Door: Ad Hoogendam

Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) heeft in samenwerking met NOC*NSF en sportbonden momenteel al een twaalfstal sportkennismakingsmappen voor het primair onderwijs ontwikkeld. Deze kunnen worden gebruikt binnen de lessen LO, het naschoolse sportaanbod en bij de sportvereniging. De mappen bestaan elk uit drie series van elk drie lessen/trainingen: één voor in het onderwijs, één voor naschools sportaanbod en een serie van drie trainingen bij de vereniging. De lessenreeks is gebaseerd op het idee van een 'doorlopende leerlijn' en is bedoeld om kinderen te introduceren in verschillende sporten. Daarmee wijkt het af van de 'traditionele' vorm van sportkennismaking. Die bestaat meestal uit het aanbieden van één of enkele kennismakingstrainingen of clinics, waarvoor kinderen zich op vrijwillige basis kunnen inschrijven.

Hoe effectief zijn sportkennismakingsprogramma's eigenlijk?

Het doel van sportkennismakingsactiviteiten is over het algemeen: kinderen kennis laten maken met verschillende sporten om hen zodoende in staat te stellen een sport te kiezen die bij hen past. Hoewel in zeer veel gemeenten tal van dergelijke programma's draaien, is het maar zeer de vraag of deze ook daadwerkelijk het keuzegedrag van kinderen beïnvloeden. Uit onderzoek door NICIS naar het sport- en beweeggedrag van kinderen in de gemeenten Zwolle en Emmen (Frelief en Janssens 2007) blijkt namelijk dat de bijdrage van sportkennismakingsactiviteiten aan het keuzegedrag van kinderen zeer gering is. Kinderen blijken op hele andere gronden voor een bepaalde sport te kiezen. Met name ouders, broertje(s), zusje(s) of vriendjes die al op die sport zitten, spelen daarbij een belangrijke rol.

Als dat zo is, waarom zou een programma gebaseerd op het concept van 'doorlopende leerlijnen' dan wel (beter) kinderen

helpen de juiste sport te kiezen? Die vraag heb ik voorgelegd aan medewerkers en combinatiefunctionarissen van Sportservice Zwolle (SSZ). SSZ zet de kennismakingsmappen in enkele wijken in als nieuwe methode van sportstimulering. Dat het goed zou kunnen werken laat het eerste experiment met tafeltennis zien. Het project heeft de participerende tafeltennisvereniging veel nieuwe leden opgeleverd. Voordat ik de ervaringen in Zwolle bespreek wil ik eerst kort ingaan op de vraag hoe je de effectiviteit van sportstimuleringsprogramma's kunt onderzoeken.

Onderzoek naar sportprogramma's

Onderzoek naar de effectiviteit van sport(stimulerings)programma's staat nog in de kinderschoenen en er is daarom over het algemeen nog weinig zinnigs te zeggen over of al deze programma's werken. Bovendien ligt bij veel onderzoek de focus vooral op effectmeting, waarbij men de strenge wetenschappelijke normen hanteert, zoals die bijvoorbeeld in de medische wetenschap gebruikt worden om nieuwe behandelmethodes of medicijnen te testen. Die methoden zijn er op gericht om de contextfactoren zoveel als mogelijk te beheersen, zodat met de grootst mogelijke zekerheid is vast te stellen dat de waargenomen effecten inderdaad zijn toe te schrijven aan de behandeling of het medicijn. Voor het testen van bijv. een nieuw medicijn verdient zo'n strikt wetenschappelijke aanpak inderdaad de voorkeur. Maar is het ook toepasbaar op het 'testen' van sportbeleid? Volgens Coalter (2007) levert veel onderzoek, door de focus op effectmeting en het 'neutraliseren' van de contextfactoren, weinig relevante informatie op voor het beleid. In de complexe en weerbarstige praktijk van de beleidsuitvoering gaat het namelijk juist wel om de contextfactoren. De wijze waarop het programma is georganiseerd, de keuze van de activiteiten, de wijze van begeleiding, het enthousiasme waarmee sportverenigingen er aan hebben meegewerkt, de kosten voor de deelnemers, de samenstelling en achtergrond van de kinderen die hebben deelgenomen (en nog belangrijker misschien: van degenen die niet hebben deelgenomen) etc. zijn allemaal belangrijke factoren die het (gebrek aan) succes van het programma zouden kunnen verklaren. Het gaat er dus niet alleen om of een programma wel of niet werkt, maar vooral *onder welke omstandigheden* het werkt.

De vraag of een programma wel of niet effect heeft, zou volgens Coalter dan ook moeten worden vervangen door de vraag: *welke vorm van sport(deelname) kan onder welke voorwaarden voor welke doelgroep welke effecten hebben*. Coalter baseert zich daarbij met name op de 'realistische benadering' van beleidsevaluatie van Pawson en Tilly. Volgens deze benadering is het doel van beleidsevaluatie niet het uitspreken van een vonnis over een programma - werkt het of niet werkt het niet - maar om te verklaren *waarom* het werkt (of niet werkt). Uitgangspunt daarbij is dat beleidsprogramma's 'theoriegestuurd' zijn, dat wil

zeggen dat ze uitgaan van bepaalde aannames over hoe gedrag beïnvloed wordt, de zgn. 'programmatheorie'. Beleidsevaluatie begint dan ook bij de vraag welke 'mechanismen' programma's bevatten die maken dat (gedrags)veranderingen optreden. Doel van beleidsonderzoek is dan te achterhalen of en hoe deze mechanismen precies werken, onder welke omstandigheden en voor welke personen of doelgroepen. Dit levert wel voor beleidsmakers en ontwikkelaars bruikbare inzichten op over hoe (de implementatie van) een programma kan worden verbeterd.

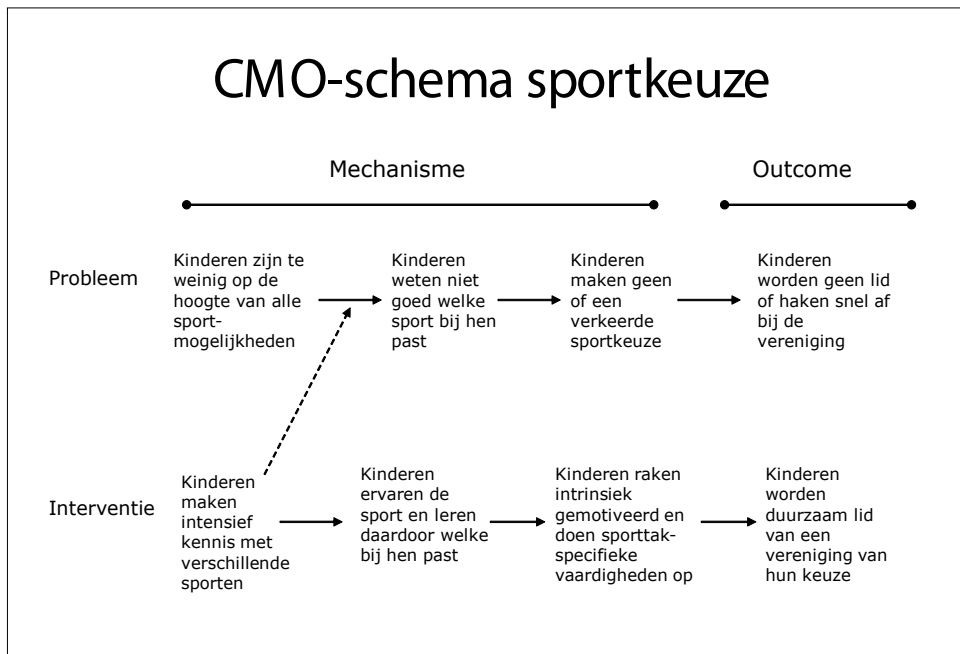
CMO-analyse

Om iets te kunnen zeggen over de werking van sportkennismakingsprogramma's zullen we dus moeten beginnen met het 'blootleggen' van de onderliggende programmatheorie. Dat heb ik gedaan aan de hand van een zgn. Context, Mechanism, Outcome analyse (Pawson en Tilly 1997), een schema met daarin de mechanismen die de (beoogde) gedragsverandering kunnen

een sportvereniging van hun keuze. Volgens deze redenering gaat de werkwijze dus vooral ook de (latere) uitval bij de vereniging tegen. De programmatheorie is in onderstaand CMO-schema samengevat.

Volgens SSZ werkt de nieuwe sportstimuleringsmethode vooral goed voor de minder goede bewegers en voor kinderen uit achterstandswijken. Het eerste wordt verklaard doordat de methode goede mogelijkheden biedt om te differentiëren naar niveau van bewegen (zie pagina 16) en omdat kinderen vaardiger worden, zodat ze makkelijker de aansluiting bij het verenigingsaanbod vinden. Het tweede - kinderen uit achterstandswijken - heeft vooral te maken met de wijze waarop het programma is uitgevoerd. SSZ benadrukt namelijk dat het van groot belang is dat de ouders bij het programma worden betrokken. Dat is van groot belang, omdat met name allochtone ouders onbekend zijn met de verenigingscultuur. Maar het is ook heel goed dat ouders zien dat een kind in een bepaalde sport plezier heeft. Ook het feit dat de kennismaking met de sportvereniging stapsgewijs (startend binnen de school) en dus vanuit een vertrouwde omgeving en onder begeleiding gebeurt, is van groot belang. Hierdoor wordt de drempel naar de vereniging verlaagd. Dat betekent dat de contextfactoren - de condities waaronder het programma wordt uitgevoerd - van grote betekenis zijn. Naast genoemde punten zijn dat volgens SSZ:

- een goede organisatie van de kennismakingsprojecten
- goede communicatie naar alle betrokkenen
- de rol van de sportvereniging: deze heeft een grote verantwoordelijkheid bij de uitvoering van het programma.

Afbeelding CMO-schema sportkeuze

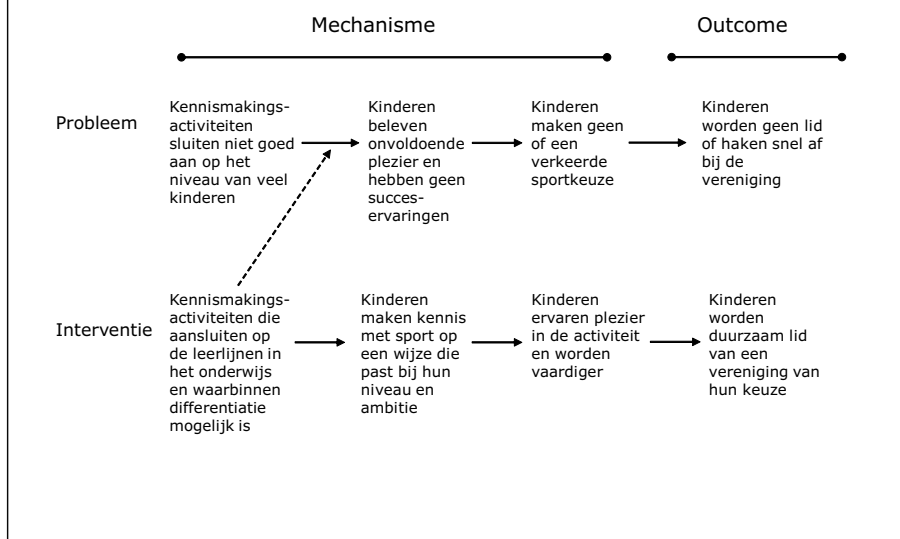
verklaren, de (beoogde) resultaten (outcome) en de condities (context) waaronder deze behaald kunnen worden. Ik heb de analyse uitgevoerd door documenten te bestuderen waarin de uitgangspunten van de kennismakingsmappen worden uiteengezet en door gesprekken te voeren met de betrokken ontwikkelaars van SLO en met medewerkers van SSZ.

De medewerkers van SSZ benadrukken dat de kern van het probleem is dat veel kinderen niet weten welke sport bij hen past en daardoor geen lid worden van een sportvereniging, of snel weer afhaken als ze merken dat de sport van hun keuze hen toch niet zo aanspreekt. Door kinderen intensief en stapsgewijs kennis met verschillende sporten te laten maken, leren ze welke sport hen aanspreekt en raken ze intrinsiek gemotiveerd. Door het hanteren van een doorgaande leerlijn van school naar sportvereniging is de stap naar de vereniging ook veel minder groot. Van belang daarbij is dat kinderen sporttakspecifieke vaardigheden opdoen, waardoor het later makkelijker is de aansluiting bij het verenigingsaanbod te vinden. Het resultaat is dat kinderen blijvend lid worden van

Op basis van documentanalyse en gesprekken met de ontwikkelaars van SLO is een andere programmatheorie te construeren. Volgens de SLO is namelijk het belangrijkste probleem bij veel sportkennismakingsactiviteiten, dat de activiteiten niet of onvoldoende aansluiten bij het niveau en de ambitie van de kinderen. Kinderen die een keer aan zo'n kennismakingstraining of clinic deelnemen ervaren weinig plezier, onder andere door het ontbreken van succeservaring. De methode maakt het mogelijk om naar niveau (en ambitie) te differentiëren, waardoor kinderen wel in staat zijn succes te ervaren en (daardoor) plezier te beleven aan de activiteit. Bovendien worden ze vaardiger, waardoor ze makkelijker de aansluiting bij het verenigingsaanbod krijgen. Op pagina 16 is de programmatheorie op basis van de differentiatie-gedachte van de SLO weergegeven.

Uiteraard biedt deze methode volgens SLO vooral voordelen voor de zwakke bewegers, maar ook de goede bewegers komen door de differentiatie- en uitbouw mogelijkheden meer tot hun recht. De

CMO-schema differentiatie

CMO-schema differentiatie

voorwaarden waaronder de kennismakingprogramma's uitgevoerd dienen te worden, zijn volgens de bedenkers:

- een goede samenwerking tussen vakleerkracht en verenigingstrainers
- er dient voor continuïteit van de projecten te worden zorggedragen
- een goede ondersteuning van de lesgevers d.m.v. lesvoorbeelden, video, scholing etc.
- zorg voor een goede opvang van de kinderen bij de sportvereniging (nazorg).

De twee schema's sluiten elkaar overigens niet uit, maar geven gecombineerd een mogelijke verklaring van de werking van het programma.

Gedragmechanismen

Welke aanwijzingen zijn er nu dat sportstimulering op basis van de doorlopende leerlijnen (beter) werkt? Laten we beginnen bij de aanname ten aanzien van het probleem.

Het zappedrag dat veel kinderen vertonen en de relatief hoge uitval bij sportverenigingen doet inderdaad vermoeden dat veel kinderen uiteindelijk toch niet de juiste keuze voor een sport hebben gemaakt. Het is dan wel de vraag of dat aan de activiteit ligt, of aan andere zaken zoals de sfeer binnen de vereniging en/of de (kwaliteit van) de begeleiding. Veel kinderen uit het onderzoek van NICIS geven ook aan dat het competitieve karakter van veel sportverenigingen hen niet aanspreekt. Ook de onzekerheid over de eigen sportieve competenties en het gebrek aan durf, spelen daarbij een rol. Om de uitval tegen te gaan, zal dus (veel) meer moeten gebeuren dan enkel goede sportkennismaking.

Wat kunnen we nu zeggen over de 'mechanismen' van de methode om het gedrag van kinderen in een positieve richting te beïnvloeden? Een veelgebruikt model om gedragsfactoren te beschrijven is het zgn. ASE-model¹. ASE staat voor Attitude,

Sociale norm en Eigen effectiviteit. Laten we deze drie gedragsfactoren eens kort langslopen.

- *Attitude*, is de houding die iemand heeft ten aanzien van een bepaald gedrag. Deze wordt bepaald door de kennis, opvattingen en gedachten die iemand heeft over dat gedrag en op basis waarvan hij of zij de voor- en nadelen ervan tegen elkaar afweegt.

Het programma speelt op de attitude in, door de mogelijkheid die het biedt om de sportactiviteiten te ervaren. Het ervaren van plezier kan de attitude ten opzichte van (een bepaalde) sport in positieve zin beïnvloeden. Volgens Sport Engeland (2005) is dit een van de belangrijkste factoren. Leren dat sport leuk is werkt zelfs veel sterker dan alle voorlichting over hoe belangrijkheid het voor de gezondheid is om voldoende te bewegen. Door minder bekende sporten te introduceren wordt ook de kennis over en houding ten opzichte van

die sport beïnvloed, zoals de ervaring met het tafeltennisproject in Zwolle laat zien. De meeste kinderen kenden tafeltennis eigenlijk alleen van het spelletje ping-pong op de camping. De kennismaking met het 'echte' tafeltennis was voor velen dan ook een eye-opener.

- *Sociale norm* verwijst naar de stimulans die uitgaat van belangrijke anderen in de omgeving van de persoon. Belangrijke anderen voor kinderen zijn natuurlijk de eerste plaats de ouders. Het betrekken van de ouders wordt door SSZ dan ook terecht als één van de belangrijkste voorwaarden voor de uitvoering van het programma genoemd. Verder spelen natuurlijk de leerkrachten hierin een belangrijke rol. Het feit dat de sportkennismaking binnen de school start, draagt zorg voor een positief sportklimaat in de school. De school geeft hiermee immers te kennen sport belangrijk te vinden.
- *Eigen effectiviteit*, hiermee wordt bedoeld: de inschatting die een persoon maakt ten aanzien van zijn of haar mogelijkheden om tot het (gewenste) gedrag over te gaan. Dit is misschien wel de belangrijkste bepalende factor, bij de keuze die iemand maakt om wel of niet aan sport te doen. Het programma speelt hier in elk geval in sterke mate op in: door de differentiatiemogelijkheid kunnen kinderen sneller succes ervaren, wat het zelfvertrouwen uiteraard ten goede komt. Bovendien krijgen kinderen de kans sportspecifieke vaardigheden te ontwikkelen. Ook dat versterkt het geloof in eigen kunnen en maakt dat kinderen makkelijker meekomen bij de sportvereniging. Maar ook de leeftijd- en klasgenoten spelen een belangrijke rol. Door de sport te introduceren in lessen op school en door de mogelijkheid om naar niveau te differentiëren, kunnen kinderen zich spiegelen aan anderen die van hetzelfde niveau zijn. Dat bevordert het zelfvertrouwen. Bij een kennismaking bij de sportvereniging daarentegen, lopen ze het risico tussen kinderen te belanden die veel al beter zijn, wat demotiverend kan werken.

Bovenstaande maakt aannemelijk dat het sportkennismakingsprogramma 'nieuwe stijl' in een aantal opzichten

Aangepaste vormen

inderdaad beter zou kunnen werken dan de gebruikelijke kennismakingsactiviteiten. Onderzoek zal verder moeten uitwijzen of het in de praktijk ook allemaal echt zo werkt.

Mensenwerk

Het zijn echter niet alleen de gedragsmechanismen die bepalend zijn voor het succes van een programma. Ook de condities waaronder het programma wordt uitgevoerd, en de mensen die het uitvoeren, doen er in hoge mate toe. Door betrokken combinatiefunctionarissen van SSZ worden daar nog wel wat kanttekeningen bij geplaatst. Zo uiten zij twijfels over de mogelijkheden van sportverenigingen om met de methode te werken. Volgens hen is het gat tussen school en vereniging nog te groot. De ontwikkelde speelse vormen staan te ver af van wat trainers in de vereniging gewend zijn. De methode is duidelijk vanuit een onderwijsvisie opgezet en sluit niet goed aan bij de

manier van werken en denken van de vereniging. Bij de ene sport is de aansluiting tussen onderwijs en sport beter gelukt, dan bij de andere.

Verenigingen zullen ook moeten leren om te gaan met kinderen die niet zo goed bewegen. Of zoals Arno de Swart, combinatiefunctionaris bij SSZ, het uitdrukt: "sportverenigingen moeten inzien dat je kinderen van de D12 heel anders moet benaderen en trainen dan kinderen van de D1". Ook de samenwerking tussen vakleerkrachten en trainers is moeilijk. Daar moet je veel tijd in investeren en die tijd is er helaas niet altijd.

We zouden dan ook kunnen afsluiten met de conclusie, dat een methode nog zo voortreffelijk in elkaar kan zitten, het blijft wel altijd mensenwerk.

Ad Hoogendam is kerndocent aan de opleiding Sportmanagement van de Calo en lid van de kenniskring Bewegen, school en sport van Windesheim van waaruit het onderzoek is gedaan.

Literatuur

- Coalter, F. (2007): *A Wider Social Role for Sport. Who's keeping the Score?* London en New York: Routledge.
- Deelstra, J. en Stegeman, H. (2007): *Leidraad sport- en bewegingsstimulering*. Zwolle: Hogeschool Windesheim/Lectoraat Beweging en Gedragsbeïnvloeding.
- Frelier, Madeleine en Janssens, Jan (2007): *Wat beweegt kinderen. Een onderzoek naar het sport- en beweeggedrag van kinderen*. Den Haag: Nicis Institute.
- Pawson, R. en Tilly, N. (1997): *Realistic Evaluation*. London: Sage.
- Sport England (2005): *Understanding Participation in Sport - a Systematic Review*. London: Sport England.

Noot

- 1 Voor een beschrijving van het ASE-model, toegepast op sportstimulering, zie bijv. Deelstra & Stegeman (2007) en Sport England 2005.

Correspondentie:

ACJ.Hoogendam@windesheim.nl